

اوزبېك عياللىرى و عياللىك شعر

اوزبېك ادبياتى تاريخى اوزاق اؤتميش و باى مېراثگه اېگه. بيراق اوشبو اوزاق زمان چؤزىغیده مينگ افسوس كه عيال سيماسى جدا خيرەدير. هجرى اؤننچى/ميلادى اؤن آلتينچى يوزييلليكن تورک- اوزبېك ادبيات، صنعت، بيلم و مدنيت تاريخیده عياللر سيماسى رنگ، جلا و پارلشى کؤزگه تشلنسه- ده، بيراق اولر نينگ دېبرلى برچهسى فارسچه يازيب، تورکچه يا قديم اوزبېکچه ده يازمهگنلر!

ميلادى اؤن سکيزينچى يوز ييللىک اداغلىرى و اؤن تۆقوزينچى يوزييللىک باشلريگه کېليب، اوزبېک عياللىرى شعرى خودى بامبو درختى کې بؤى-بستينى کؤرسهتيپ، اولغهيدهدى. يعنى بامبو درختى کؤپ ييبلر بؤيى يېر آستیده اؤنيپ اؤسيپ، قوقسدن توپراق آستيدن باش کؤتهريب، بير ييل ايچیده اؤته اؤسيپ بؤيى ۲۰ مترگچه يېتگنيدېک، اوزبېک عيال شعریتی هم بيردنيگه اؤنيپ اؤسيپ چيقدى. کؤپلب عيال شاعرلر يلغوز بير نېچه پارچه شعر بيلن اېمس، بلکه اوزبېکچه و فارسچه دېوانلرى بيلن ميدانگه چيقيب کېلديلر.

فرغانه ملکەسى نادره بېگيم اؤزى نينگ اوزبېکچه و فارسچه دېوانلرى بيلن ميدانگه کېلدى. نادره نينگ اؤزى شاعر و بيلم و مدنيت اهلى بؤلگنليگى اوچون، کؤپ شاعر، اديب و عالمر جملەدن عيال شاعرلرنى تشويق و ترغيب اېتدى. اونينگ بو اېزگو ايشى نينگ اونومى جدا پارلاق اېدى. ماهرآييم نادره بېگيم، جهان آتين اوويسى، محزونە و دلشاد برنا اؤشه کپزلرنينگ دانگ ترهتگن عيال شاعرلريدن ديرلر. اولر نينگ شعرلرى اؤزلريگه زمانداش بؤلگن اېرکک شاعرلر شعرلرى بيلن برابريک قیلەدى.

حاضرگى هجرى يوزييللىک نينگ اؤرتەلريگچه اوزبېک شاعرلرى و فارس تيلليکلر کؤپ شعرلر ايتگن بؤلسەلر-ده، بيراق بو شعرلر کؤپراق اېرلرچه روح و تويغوگه اېگه بؤليب، تصويرلنگن سيمالرى خودى اېرککلر نينگ شعرلريدېک دير. بو اؤرينده، نادره بېگيم شعریده اېرکک سيماسى عكس اېتتيريلگن نېچه اؤرنک نى کېلتيره ميز:

شمعديک اورتاب تنيمنى احتياط اېت دودينى

کيم کېراکلى دور سواد خط ريحانيغه دود¹

Sham'dek o'rta b tanimni ehtiyot et dudini
kim keraklidur savodi xatti rayhonig'a dud

مشکین خطینگ بهاریده سیمین عذار سن
عنبر ساچر گل اوزره سقالینگدین اوزرگولای²

Mishkin xating bahorida siminuzorsan
Anbar sochar gul uzra soqolingdin o'rgulay

یا سبویکلی ابری فرغانه حاکمی امیر عمر خان اولومیدن کبین ایتیلگن اوشبو شعرده، اونی "آدم" و
اوزینی "حوا" گه اؤخشه تیب، ابری نینگ فراقیده فریاد و ناله چپککن:

مبندین ائیردی دوران اول یار همدیمینی
قایدین تاپارمن اېمدی شاه مکریمینی؟
حوا صفت جهانده ایزلارمن آدمینی
یاریمدین ائیریلیبمن کیمگا دبین غمیمینی؟
دشوار اېکان جهانده تنهالغ ابتلاسی³ (همان، ص ۷۹)

Mendin ayirdi davron ul yori hamdamimni
Qaydin toparman emdi shahi mukarramimni?
Havva sifat jahonda izlarman Odamimni
Dushvor ekan jahonda tanhilig' ibtilosi

یا ینه فراقتامهلریدن بیریده اوزینی زلیخا، عذرا و شیرین و سبویکلیسینی اېسه یوسف، وامق و فرهاد
چهره سیده کۆرهدی:

گذرگاهیده تیکدیم کازه، پروا قیلمادی شاهیم
غرور حسندین یاد زلیخا قیلمادی شاهیم

Guzargohida tikdim koza, parvo qilmadi shohim
G'ururi husndin yodi Zulayxo qilmadi shohim

افغانستانده آمو دریا چپگره لری ائیریلگندن سؤنگ، ایکی تمان اوزبکلری بیر-بیریدن ائیری توشیب
قالدیلر. آمو دریانینگ او تمانیده یازوولری نینگ عربچدن لاتین و کبین سیریلیک و اوندن سونگ ینه
ینگ لاتینگه اوزگرتیریلیشی اوشبو ائیریلیقتی جدا کېنگه یئتیردی. دریانینگ او تمانیده شعر و ادب
یوکسه لیب رواجلندی. بیراق دریانینگ بو تمانیده، اؤتگن و حاضرگی حکومتلرنینگ تبعیضی و
استبدادلیک سیاستلری طفیلی اوزبک تیلی اتهیلب اونوتیلیب، رواجلنیشگه قولهی شرایط و امکاناتگه
اېگه بؤلالمهدی. مطبوعاتده اوزبک تیلیده هیچ بیر نرسه نشر یوزینی کؤرالمهدی؛ اوزبک ابرلر
شعری بؤغیزلریده قوریب قالدی؛ اوزبک عیال شاعرلرینی گپیرمسه هم بؤلهدی، چونکه اولرنیکی
حتی حاضرگی کبزه هم توتقونلیک و امکاناتیسزلیکده دیر.

² همان، ص ۷۸

³ همان، ص ۷۹

دموکراسی نینگ اؤن یییلیگیده، یعنی (هجری ۱۳۴۳/میلادی ۱۹۶۵) ییلی ابرکین "خلق" جریده سینینگ ایکینچی سانیده، دکتور شرعی جوزجانی نینگ بیرته اؤزبکچه شعرى و کپینگى سانیده یینه بیر پارچه شعرى باسیلیب چیقدى. بیراق عیاللر شعرى حالى هم چیتده قالگن ابدى. نهایت، هجرى ۱۳۵۷/میلادی ۱۹۷۸ - ییلی ثور اؤزگريشى اؤزى نینگ یخشی-یمان یوتوقلى بیلن یولدن ییتیب کبلدی و اوشبو یورتده یشاوجى تورلى قوملر اؤز آنه تیللریگه سؤزلش، یازیش، ایشیتیش و اینیقه اؤرگنیش حقیگه اېگه بؤلدىلر. اؤزبېک تیلیده اؤقوو کتابلر یازیلیب باسیلیب چیقدى؛ یولدوز، فاریاب، جوزجانان، قلم، ژوندون، عرفان، فرهنگ مردم، ملیتهای برادر و باشقه نشریهلرده اؤزبېک تیلیده شعر، داستان و مقالهلر چاپ امکائینی تاپدی.

اوشبو سیاسى و اجتماعى اؤزگريشلر بیلن بیرگه، اؤزبېک خاتین-قیزلری هم قلم قۇللىریگه آلدیلر و ادبى ایجاد، جملهدن شعر یازیشگه باشلهدیلر. مېن "ایپک تالهرى" (Ipak Tolalari) آتلى کتابیمده دېوان اېگهسى بۇلگن و مطبوعاتده شعرلری ترقلگن ۱۹ ته اؤزبېک عیال شاعرنى ترجمه حاللری و شعرى اؤرنکلری بیلن تانیتگن من. اولر قوییدهگیلردن عبارت:

دکتور شفیه یارقین دیباچ (۲ شعر توپلمى، ۲ شعرى ترجمه توپلمى و ۱ بالهلر اوچون شعرى توپلمى باسیلگن)، کبرا کیوان (۲ شعر توپلمى باسیلگن)، جمیله ایثار (۱ شعر توپلمى باسیلگن)، فرشته بیگم، آصفه شاداب، ماریا سزاور، مهریه مهرى، شفیه سخا یۇلچى، آیسلاطان خیری، فوزیه یلدا، دلجان یۇلداش، حمیرا رستگار، ملا خیرالنساء سرپلى، سائره یعقوب زاده، نبیه مصطفى زاده، لیلا زارع، حمیرا محزون قاضى زاده، نسیمه صولت، معصومه سېوینچ.

ایکینچی کتاب (تذکره) "یولدوزلر ایزیدن" آتلى کتاب دیر. بو کتاب هجرى ۱۳۹۲/میلادی ۲۰۱۴-ییلی ۳۱۱ بېتده، اعتصام باسمه خانهسیده کابلده باسیلیب چیقدى. اثرده ۴۹ کیشى یاش و اېندى شعر یازه باشلگن اؤزبېک شاعرلری تانیتلگن. بولردن ۸ کیشى عیال شاعر هم اؤرین توتگن. اولرنینگ تخلصى اساسیده آتلى قوییدهگیچهدیر:

شگوفه آرزو، زلیخا امانى، فریده انیق، فهیمه سلطان خانکېلدى، سیاره صمدى، زهره کارگر، هنگامه مرادى، حماسه نوا عزیزى.

اېندى، یازوونینگ بو بؤلیمده، اوشبو عیال شاعرلر شعرلری نینگ شکل و محتواسى حقیده بیرآز سؤز یوریتسک.

اېرکک یا عیال، کېکسه یا یاش، دېوان اېگهسى یا دېوانى بۆلمهگن اؤزبېک شاعرلرنینگ دبیرلى کۆپى عروضى شعر ایتهدیلر. شعرلرنینگ کۆپلری غزل و رباعى قالبلریده بؤلیب، گاهیده مخمس، قیسقه مثنویلر، بیت و تورتلیکلر هم یازهدیلر. بو اؤرتده ده، شفیه یارقین کۆپ ییللردن بېرى هجالیک، آق، قیسقه و هایکو شعر تورلریگه یوز کېلتیرگن. بو تور شعرلرنینگ اؤرنکلری اونینگ "الیسدن بیر سېس" (۱۲۹ بېت، کابل، افغان مسلکى باسمه خانهسى) و "اویغاق توشلر" (۱۰۸ بېت، کابل، الازهر نشریاتى) همده ایچکى و تشقى نشریهلر و انترنت سائتلریده ترقهتیلگن.

جمیله ایثار هم اؤزى نینگ "بهار آرزوسیده" آتلى تۆپلمیده (۲۰۰۹/۱۳۸۸ ییلی، کابلده شفیه یارقین مقدمهسى و اهتمامى بیلن باسیلگن) وزننى سیندیریشنى تجربه قیلیب، کپین اونی دوام اېتتیریب، زمان بیلن همفلسلیکده نیمایى، هجایی و آق شعرلر یازه باشلهدى.

كبريا كيوان اوزى نينگ "آلتين تاج" ناملى اوزبېكچە و فارسچە شعرى تۈپلمىدە (۱۵۳ بېتدە ۱۳۸۷/ ۲۰۰۸-يىلى، مزار شريف دە مىرزا اولوغ بېك باسما خانەسىدە باسلىگن) عروضى وزنلر بىلن بىرگە، نىمايى و ھجايى وزنلرنى تجربە قىلگن.

سىيارە صمدى ھم شعرنى عروضى وزنلر بىلن باشلەدى. اوزىنى اوشبو شعرلردە تاپالمەگچ، استادى شفيقە يارقىن نينگ تشويقى بىلن اق شعرگە يوز كېلتىرىپ، اوشبو يۈنەلىشە يىگى و كېنگ افقەرگە اېرىشدى. بوگون او، ايزچىل اق شعر ايتماقدە و شو بىلن بىرگە ھاىكو و قىسقە شعرلرنى ھم تجربە قىلماقدە. اونىنگ شعرلرى تۈپلمى يقىن كېزلردە دكتور شفيقە يارقىن تقريضى بىلن باسلىپ چىقەدى.

چاغداش اوزبېك ادبىياتىدە عىاللر شعرلرى موضوعسىگە نظر تشلەگنىمىزدە، موضوعلر تورلنىشىنى يقال كۈرە مىز. طبيعت وصفى، سېوگى، آنە لىك تويغولرى، اۈلكە سېورلىك، انساندوستلىك، اۈگىت و اخلاق، تىنچلىك و اوروش، اجتماعى تېنگىزلىكلردن شكۈملر، زوراوانلىك، عىاللرنىنگ ناقولەى آغير احوالى بيانى كى اجتماعى موضوعلر اوشبو شعرلردە اۈز عكسىنى تاپگن. بىراق، بولردە سېوگى، شاعر نينگ عاطفى حالتلىرى و ھىجانلرى بىرىنچى اۈرىندە تورەدى.

اېندى ايككى شاعر دن اۈرنكلر بېرەمىز:

جمىلە ايتار:

تق – تق

آچىلىپ كېتدى اېشىك

كېلدى شبادە كىرىپ

قۇيدى يوزىمگە لىبن

اۈپدى يوز شوق بىلن

ترەدى ساچلرىمى

سىلەدى باشلرىمى

كېتدى قىتېب يۈلىگە

اينجىگن

اينجىگنمن

جودە ھم اينجىگن

بېردن

بېرلىكلردن

قووانچنى اۈلدىرگنلردن

سېوگىنى بۇ غىگنلردن
قوياشنى اۇ غىرلەگنلردن
عزيزيم!
آليپ بار مېنى
سېوگى سياره سىدهگى
سېوينچ يورتيگه

سياره رحمانى:

بىر چنقاقلېك لذتي قدر،
ساغىندىم ھېچ ساغىنمە گن آنلرني بو آن.
مىنگە تانىش سىز سلقىلىكلر،
دلە لردە يىرە گن،
الوان بىر سىوگى كېي،
الە لە يدي قوچىپ روحىمنى.
اوزىمنى تانىالمە ي،
اوزىم بىلن تارتىشودە من يىنە،
اوزىمنىڭ سىنگىنىمنى كورىپىمەن مەنە.
سرقىت قالگن چلە جان بىر مونگلىك،
رومالىمدن توتە دي تىغىن.
ھەر سفرگى بىكىن،
تىنمە گن كونگلىمگە مىنىنگ-
سنىچىلىپ كىتە دي ساغىنچ گوياكە مىخ دە ي.
ساجىلىپ كىتە دي ايرىلىق مىيە م اىچىگە،
كوزىمدە گى تاتلى اويقو،
اوجىپ كىتە دي؛
مىن،
ساغىنگندە سىرە ساغىنمە گن آنلرىمنى.

عياالر اوچون

مىن،
گېپىرىپ بىرگوم اوز حقىمدە؛
شرقى سىوگى من،
ياغمىر ياشلى من.
كونەمن ناچار عنعنەلرگە،
اولەمن بى خواست مشتالر تگىدە،

سولسم- ده اگر،
قوياش سيز باغده،
باشيم ايگسمن نامرد آلدیده.
شرقی سيوگی من؛
آدملر نینگ نیشی دن-
قورققن عاجز عاشق من،
نفرت گه،
و قيغوگه،
يامان، چيركنچ سوز لرگه-
لايق كورينگن قول من.
عياالليگيم طفيلي كم سیتیلگن مخلوق من،
روحيمدهگی ایرک گلی،
آچیلسه هم،
كولسه هم،
سولديریب، بيغله تيب-
قان يوتديريلگن قيز من،
اخیر شرقی سيوگی نینگ عاقبتی ایريلىق.

اداغ
۲۰۱۷-يىل